

22/8/92

ỦY BAN GIÁT GIÁ NHÀ NƯỚC

ĐỀ TÀI

NGHIÊN CỨU KHOA HỌC CẤP BỘ MÃ SỐ: 91-98-019

**CƠ SỞ KHOA HỌC HÌNH THÀNH GIÁ CẢ
THEO CÁC HÌNH THÁI THỊ TRƯỜNG**

HÀ NỘI THÁNG 3 NĂM 1992

ỦY BAN GIÁT GIÁ NHÀ NƯỚC
CƠ QUAN CHỦ QUẢN
1444

M U C L U C

Trang

LỜI NÓI ĐẦU :

Phần thứ nhất

Một số vấn đề cơ bản về sự hình thành giá cả
theo các hình thái thị trường. 1

A- Thị trường và giá cả thị trường. 1

I.- Vai trò và chức năng của thị trường. 1

II.- Sự hình thành và vận động của giá cả thị trường. 9

B - Phân loại các hình thái thị trường và sự hình
thành giá cả trên các hình thái thị trường
tương ứng. 11

I.- Thị trường cạnh tranh hoàn hảo và sự hình thành
vận động của giá cả. 13

II.- Thị trường cạnh tranh không hoàn hảo và sự hình
thành vận động của giá cả. 16

Phần thứ hai

Những đặc trưng chủ yếu của thị trường và giá cả
trên các hình thái thị trường ở Việt Nam. 23

I.- Đặc điểm của thị trường Việt Nam trong bước quá độ
chuyển sang nền kinh tế thị trường nhiều thành phần. 23

II.- Đặc điểm hình thành, vận động giá cả theo các hình
thái thị trường trong bước quá độ chuyển sang nền
kinh tế nhiều thành phần ở Việt Nam. 29

Phần thứ ba

Kiến nghị các biện pháp về cơ chế quản lý giá cả
trên các hình thái thị trường. 39

I.- Vai trò quản lý vĩ mô của Nhà nước đối với thị
trường giá cả. 39

II.- Kinh nghiệm quản lý thị trường, giá cả của một số
nước trên thế giới. 42

III.- Hoàn thiện các biện pháp quản lý giá trên các
hình thái thị trường và các công cụ quản lý đồng
bộ khác của Nhà nước. 45

A - Kiến nghị các biện pháp quản lý giá trên các
hình thái thị trường. 45

B - Kiến nghị các biện pháp quản lý đồng bộ khác
của Nhà nước. 50

LỜI NÓI ĐẦU

Cùng với công cuộc đổi mới cơ chế kinh tế theo định hướng thực hiện nền kinh tế thị trường nhiều thành phần đã xuất hiện trong thời gian gần đây các hình thái thị trường ở Việt Nam. Sự hình thành và vận động của giá cả hàng hoá chịu sự chi phối của hai hệ thống nhân tố : hệ thống nhân tố chung, phổ biến đối với tất cả các hình thái thị trường và hệ thống nhân tố đặc trưng của từng loại hình thái thị trường. Trên cả hai phương diện quản lý kinh tế vĩ mô của Nhà nước và sản xuất, kinh doanh của doanh nghiệp, muốn đạt được những phương pháp ứng xử nhạy bén, thích hợp, có hiệu quả đối với thị trường và giá cả đòi hỏi phải nhận thức đầy đủ, đúng đắn với tất cả những đặc trưng của chúng, nhất là những đặc điểm đặc thù của giá cả trên các hình thái thị trường trong bước quá độ chuyển sang nền kinh tế thị trường nhiều thành phần.

Đề tài nghiên cứu cấp Bộ mã số 91-98-019 : "Cơ sở hình thành giá cả theo các hình thái thị trường" với mục đích luận giải có căn cứ khoa học, thực tiễn, từ đó đề xuất các biện pháp quản lý giá thích hợp đối với giá cả trên các hình thái thị trường cũng như các công cụ, biện pháp quản lý đồng bộ khác.

Trong quá trình nghiên cứu, nhờ sự cố gắng của Ban Chủ nhiệm, được sự tham gia tích cực của các cộng tác viên trong và ngoài cơ quan, đến nay đã hoàn chỉnh báo cáo tổng hợp kết quả nghiên cứu của đề tài.

Chúng tôi xin chân thành cảm ơn các đồng chí cộng tác viên đã nhiệt tình giúp đỡ để hoàn thành nhiệm vụ nghiên cứu đề tài.

T/M BAN CHỦ NHIỆM ĐỀ TÀI
Chủ nhiệm

Tiến sĩ Nguyễn-Văn-Bảy

Phần thứ nhất

MỘT SỐ VẤN ĐỀ CƠ BẢN VỀ SỰ HÌNH THÀNH GIÁ CẢ THEO CÁC HÌNH THÁI THỊ TRƯỜNG.

A- Thị trường và giá cả thị trường :

I.- VAI TRÒ VÀ CHỨC NĂNG CỦA THỊ TRƯỜNG.

Đặc trưng lớn nhất của sản xuất hàng hoá là sản phẩm được sản xuất ra để đáp ứng nhu cầu của người khác nên nó phải được trao đổi, mua bán trên thị trường. Vì vậy sự tồn tại của thị trường là khách quan và gắn liền với sản xuất hàng hoá. Thừa nhận sự tồn tại của sản xuất hàng hoá và kinh tế hàng hoá không thể không thừa nhận thị trường, kinh tế thị trường cũng như các quy luật kinh tế hoạt động trên thị trường, những tác động của thị trường tới quá trình sản xuất và các lĩnh vực của đời sống xã hội. Nền kinh tế hàng hoá lấy thị trường làm điều kiện tồn tại và phát triển do vậy kinh tế hàng hoá càng phát triển thị trường càng mở rộng và trở thành nhân tố quan trọng kích thích sản xuất phát triển. Điều này không phải lúc nào cũng được nhìn nhận đúng đắn và thấu triệt.

1/ Về thị trường đến nay có nhiều cách hiểu khác nhau. Theo quan điểm kinh tế chính trị thị trường là địa điểm nơi diễn ra sự chuyển nhượng, sự trao đổi, sự mua bán hàng hoá. Cũng có người cho rằng thị trường là tổng số nhu cầu hoặc tập hợp nhu cầu về một loại hàng hoá, dịch vụ nào đó, là nơi diễn ra các hoạt động mua bán. Theo quan điểm của một số người khác lại cho rằng : Thị trường không phải chỉ đơn thuần là lĩnh vực trao đổi di chuyển hàng hoá, dịch vụ từ người sản xuất đến người tiêu dùng vì bản thân sự trao đổi không phải đương nhiên thực hiện được mà phải thông qua quan hệ thị trường (giữa người mua và người bán) để giải quyết tương quan giữa giá cả và số lượng hàng hoá mua bán. Do vậy thị trường phải hiểu là một quá trình trong đó người mua và người bán một thứ hàng hoá nào đó tác động qua lại lẫn nhau để xác định giá cả và số lượng hàng với cách hiểu như trên thì thị trường luôn luôn thể hiện tổng số cung, tổng số cầu,

ơ cấu cung và cơ cấu cầu của một loại hàng hoá, dịch vụ nào đó và do đó thể hiện cả giá cả của chúng. Tác quan niệm về thị trường ở các giác độ khác nhau như đã phân tích ở trên đều đúng và cái sau giải thích cụ thể thêm cho cái trước. Tuy vậy theo chúng tôi khái niệm sau cùng là bao quát hơn cả và tất nhiên khi kinh tế hàng hoá càng phát triển thì khái niệm thị trường càng được mở rộng hơn.

2/ Lịch sử đã khẳng định thị trường xuất hiện và hoạt động trong nhiều thế kỷ, nó được phát triển qua các phương thức sản xuất nô lệ, phong kiến, tư bản chủ nghĩa và xã hội chủ nghĩa, nhưng ở những phương thức sản xuất khác nhau thì sự nhận thức về vai trò của thị trường đối với nền kinh tế cũng như đối với các nhà doanh nghiệp không phải hoàn toàn giống nhau. Nhưng dù sao vai trò của thị trường về cơ bản có thể khái quát như sau :

- Trước hết thị trường là một khâu tất yếu, trung tâm của quá trình tái sản xuất xã hội, nó là "cầu nối" giữa người sản xuất và người tiêu dùng. Không có thị trường hay thị trường không tồn tại thì quá trình tái sản xuất xã hội bị ách tắc không thể tiến hành bình thường được. Đặc biệt trong nền kinh tế thị trường, các quan hệ kinh tế đều được tiền tệ hoá, hầu hết sản phẩm được sản xuất ra trong xã hội đều được trao đổi thông qua thị trường, các vấn đề cơ bản của xã hội : sản xuất cái gì, với số lượng bao nhiêu ? Sản xuất như thế nào, với tài nguyên, công nghệ nào ? Sản xuất cho ai hay sản phẩm được phân phối như thế nào ? v.v... đều được giải quyết thông qua thị trường. Như vậy thị trường đóng vai trò to lớn trong việc gắn sản xuất với tiêu dùng, liên kết nền kinh tế lại thành một thể thống nhất (như một chính thể), gắn các quá trình kinh tế trong nước với các quá trình kinh tế thế giới. Điều này có ý nghĩa quan trọng đối với các nước, đặc biệt là với nước có nền kinh tế chậm phát triển như nước ta, thông qua chiến lược thị trường mở để đẩy nhanh tốc độ phát triển kinh tế trong nước.

- Thị trường là công cụ điều tiết nền sản xuất xã hội. Trong nền kinh tế hàng, quá trình sản xuất phải hướng vào đáp ứng các mục tiêu, trong đó tiết kiệm các phí tổn trong sản xuất, lưu

thông hàng hoá và tối đa hoá lợi nhuận là một trong những mục tiêu quan trọng. Và chỉ có thông qua thị trường xã hội mới kiểm nghiệm xem kết quả trên đạt ở mức nào. Nếu nhu cầu xã hội thấp lợi nhuận ít sẽ hạn chế sản xuất và ngược lại nhu cầu xã hội nhiều, lợi nhuận cao sẽ khuyến khích sản xuất và từ đó dẫn đến việc điều chỉnh đầu tư các yếu tố vào quá trình sản xuất cho phù hợp. Suy cho cùng các tỷ lệ giữa sản xuất và tiêu dùng, các tỷ lệ kinh tế quốc dân đều là sự cân bằng giữa cung và cầu trên thị trường. Vì vậy có thể khẳng định rằng nền kinh tế thị trường vận động theo cơ chế thị trường và cơ chế này có tính tự điều chỉnh rất cao thông qua thị trường, do đó làm cho nền kinh tế hoạt động có hiệu quả hơn.

- Đối với hoạt động kinh doanh của các doanh nghiệp theo cơ chế thị trường như ở Việt Nam hiện nay, thị trường có vai trò đặc biệt quan trọng. Suy cho cùng sự thành bại trong kinh doanh của một doanh nghiệp tùy thuộc vào các hoạt động Marketing như: nghiên cứu thị trường, tổ chức sản xuất sản phẩm và dịch vụ, tổ chức phân phối, hoạt động quảng cáo, chính sách giá cả v.v... Thị trường được coi là môi trường của kinh doanh nên hoạt động kinh doanh của mỗi doanh nghiệp phải phù hợp và thích ứng với từng hình thái thị trường. Thông qua các hoạt động nghiên cứu thị trường, doanh nghiệp nhận biết được nhu cầu thị trường (cả về tổng số và cơ cấu) làm căn cứ cho các quyết định sản xuất kinh doanh của mình, và cũng thông qua sự chấp nhận của thị trường có thể đánh giá kết quả hoạt động kinh doanh của mình. Thông qua cạnh tranh, thị trường kích thích doanh nghiệp nâng cao năng suất lao động, chất lượng sản phẩm và tiết kiệm được chi phí sản xuất. Theo một cơ chế khắc nghiệt và lạnh lùng thị trường không chấp nhận những doanh nghiệp yếu kém trong kinh doanh hay nói cách khác tự nó sẽ đào thải những yếu tố tiêu cực, kém hiệu quả ra khỏi quá trình cạnh tranh ác liệt trên thị trường.

- Thông qua thị trường Nhà nước thực hiện chức năng quản lý kinh tế. Trên bình diện vĩ mô thị trường là công cụ bổ sung cho các công cụ điều tiết vĩ mô nền kinh tế. Thị trường là nơi Nhà

nước thực hiện sự tác động của mình vào quá trình sản xuất kinh doanh của các cơ sở bởi vì sự can thiệp của Nhà nước có hiệu quả nhất và tránh được các hậu quả nếu sự can thiệp đó tác động thông qua thị trường, trong đó sự tác động gián tiếp thông qua giá cả để điều tiết cung cầu sẽ tốt hơn là tác động trực tiếp. Thị trường là đối tượng và căn cứ của kế hoạch hoá, điều đó đảm bảo cho kế hoạch hoá có tính hiện thực. Một nền kinh tế vận động theo cơ chế thị trường có điều tiết vĩ mô, một mặt hạn chế được những khuyết tật của cơ chế thị trường và vẫn thể hiện được tính năng động mềm dẻo vốn có của kinh tế thị trường, mặt khác nó cũng cho phép tránh được tệ quan liêu, mệnh lệnh xơ cứng của cơ chế chỉ huy, tập trung. Nhìn nhận từ góc độ này chúng ta có thể khẳng định rằng cần có sự can thiệp của Nhà nước vào hoạt động thị trường bằng các công cụ và thông qua các chính sách của Nhà nước đặc biệt trong điều kiện Việt Nam hiện nay đang thực hiện sự chuyển đổi cơ chế quản lý kinh tế.

Bên cạnh những vai trò quan trọng trong quá trình tái sản xuất xã hội, trong hoạt động kinh doanh, trong quản lý kinh tế của thị trường đã được bề dày lịch sử khẳng định thì thị trường với cơ chế hoạt động của nó thúc đẩy các doanh nghiệp sản đuổi mục tiêu lợi nhuận với mọi giá cũng đồng thời gây ra những mặt trái của nó. Chẳng hạn như việc gia tăng tính tập trung và sự lớn mạnh của các thế lực độc quyền, sự hạn chế đầu tư xây dựng cơ sở hạ tầng, gây ô nhiễm môi trường tự nhiên, xã hội v.v...

3/ Các chức năng của thị trường :

Chức năng của thị trường là những tác động khách quan vốn có bắt nguồn từ bản chất của thị trường tới quá trình tái sản xuất và các hoạt động đời sống kinh tế xã hội.

Thị trường có các chức năng chủ yếu sau :

3.1- Chức năng thừa nhận : Trong nền kinh tế thị trường hầu hết các sản phẩm được sản xuất ra đều đem trao đổi mua bán trên thị trường. Do vậy mọi hành vi mua và bán nếu nhìn bề ngoài là một công việc tất yếu, đương nhiên xảy ra. Vấn đề còn lại là giá cả cao hay thấp. Nhưng thực chất vấn đề không phải hoàn toàn

như vậy. Việc hàng hoá bán được điều đó cũng có nghĩa là được thị trường thừa nhận. Nếu thị trường không thừa nhận một loại hàng hoá, dịch vụ nào có nghĩa là hàng hoá, dịch vụ đó không được người mua chấp nhận và do đó không tiêu thụ được. Khi thị trường thực hiện chức năng thừa nhận có nghĩa là về cơ bản quá trình tái sản xuất xã hội của hàng hoá đã kết thúc.

Như vậy sự thừa nhận của thị trường đối với các hoạt động kinh tế xã hội đã làm cho các hoạt động đó trở nên khách quan và có hiệu quả. Sự thừa nhận của thị trường thể hiện sự thừa nhận tổng khối lượng hàng hoá cung ứng ra thị trường, cơ cấu các loại hàng hoá được cung ứng với cơ cấu cầu, quan hệ cung cầu đối với từng loại hàng hoá. Đồng thời sự thừa nhận của thị trường còn bao hàm sự thừa nhận giá trị sử dụng và giá trị của hàng hoá. Giá trị của hàng hoá được thực hiện cao hay thấp thể hiện mức độ thừa nhận của thị trường về giá cả cao, thấp tương ứng. Thông qua sự hoạt động của các quy luật kinh tế thị trường sẽ loại bỏ những sản phẩm không phù hợp với yêu cầu của nó. Như vậy sự thừa nhận của thị trường là sự thừa nhận có điều kiện, có chọn lọc.

3.2- Chức năng thực hiện :

Chức năng thực hiện được thể hiện đồng thời với chức năng thừa nhận. Không có sự thừa nhận đương nhiên không có sự thực hiện. Khi sản phẩm được trao đổi mua bán trên thị trường cũng có nghĩa là sản phẩm được thị trường thừa nhận và đồng thời cũng là quá trình thực hiện các hoạt động mua bán, thông qua đó thực hiện các nội dung và các quan hệ như : thực hiện tổng số cung và tổng số cầu hàng hoá trên thị trường, thực hiện sự cân bằng cung cầu hàng hoá. Thông qua giá cả hàng hoá, thị trường thực hiện giá trị của chúng, thực hiện việc trao đổi giá trị, thực hiện các quan hệ về lợi ích kinh tế giữa người mua và người bán, giữa sản xuất và tiêu dùng. Với ý nghĩa đó nên cũng có người cho rằng chức năng thực hiện là chức năng phát sinh của chức năng thừa nhận của thị trường hoặc coi chức năng thừa nhận và thực hiện của thị trường là một. Theo chúng tôi điều đó không có gì mâu thuẫn với nội dung trình bày, Để

thấy rõ hơn nội dung của từng chức năng việc tách ra làm hai chức năng như trên cũng là cần thiết.

3.3- Chức năng điều tiết, kích thích :

Trong nền kinh tế thị trường vai trò điều tiết, kích thích nền sản xuất xã hội thuộc về thị trường, còn kế hoạch chỉ là định hướng, vì thị trường vừa là mục tiêu của quá trình sản xuất đồng thời thông qua thị trường mới tạo ra được động lực để thực hiện mục tiêu đó. Như vậy Nhà nước muốn điều tiết nền kinh tế quốc dân phải nắm công cụ thị trường, điều tiết được thị trường. Chức năng điều tiết kích thích của thị trường được thể hiện ở chỗ thông qua việc nghiên cứu nhu cầu thị trường, nắm bắt nhu cầu, người sản xuất tăng đầu tư cải tiến sản xuất hoặc chủ động di chuyển các yếu tố sản xuất từ ngành này sang ngành khác, từ lĩnh vực này sang lĩnh vực khác nhằm thu lợi nhuận cao, đồng thời bằng cách đó người sản xuất cũng cố địa vị của mình trong sản xuất kinh doanh, tăng sức cạnh tranh. Đối với người tiêu dùng thông qua sự hoạt động của các quy luật kinh tế trên thị trường buộc họ phải cân nhắc, tính toán trong quá trình tiêu dùng của mình, trong đó giá cả hàng hoá là quan trọng và là yếu tố kích thích hướng dẫn tiêu dùng và đặc biệt giá cả còn là tín hiệu chỉ đạo thái độ của người tiêu dùng. Sự điều tiết, kích thích của thị trường còn được thể hiện ở chỗ thị trường chỉ thừa nhận những chi phí sản xuất và lưu thông thấp hơn hoặc bằng mức trung bình do vậy khuyến khích các doanh nghiệp cải tiến sản xuất, phấn đấu sản xuất với chi phí ít nhất do vậy thị trường có vai trò quan trọng đối với kích thích tiết kiệm chi phí, tiết kiệm lao động.

3.4- Chức năng thông tin :

Chức năng thông tin là một trong những chức năng quan trọng của thị trường. Trong tất cả các khâu của quá trình tái sản xuất chỉ có thị trường có chức năng thông tin. Những thông tin mà thị trường cung cấp cho người mua và người bán là những thông tin rất cần thiết và quan trọng. Đó là những thông tin về tổng số cung, tổng số cầu, cơ cấu cung cầu, quan hệ cung cầu đối với từng loại hàng hoá, giá cả thị trường, các yếu tố ảnh hưởng

đến mua bán và các điều kiện, dịch vụ mua bán v.v... Đây là những căn cứ quan trọng giúp cho các doanh nghiệp đưa ra các quyết định đúng hướng và có hiệu quả cao, cũng như trong việc hình thành và xác lập các chiến lược kinh doanh của họ. Khi sản xuất hàng hoá càng phát triển, thị trường mở rộng thì khối lượng và chất lượng thông tin thị trường cung cấp càng phong phú, đa dạng hơn. Chức năng thông tin là động lực cơ bản thúc đẩy áp dụng tiến bộ kỹ thuật, đổi mới quá trình công nghệ, nâng cao chất lượng sản phẩm.

Ngoài 4 chức năng chủ yếu đã trình bày ở trên thị trường còn có chức năng chọn lọc và đào thải do tồn tại sự cạnh tranh.

Các chức năng của thị trường có sự liên hệ chặt chẽ với nhau. Vì vậy khi nghiên cứu không nên xem nhẹ hoặc coi trọng một chức năng nào đó, mà phải xem xét một cách toàn diện nhằm thực hiện quản lý vĩ mô như thế nào để phát huy được các chức năng và vai trò của thị trường.

Để thị trường thực hiện được các chức năng của mình cần phải đảm bảo nhiều điều kiện, trong số đó phải kể đến :

- Các chủ thể kinh tế độc lập với nhau và họ toàn quyền quyết định công việc kinh doanh của mình.
- Người bán và người mua được tự do giao dịch.
- Có cạnh tranh và mua bán theo giá cả thị trường.
- Đảm bảo có đủ thông tin về thị trường.

4/ Các yếu tố của thị trường :

Thị trường bao hàm nhiều yếu tố. Mỗi yếu tố có vị trí, vai trò nhất định, vừa vận động độc lập vừa quan hệ tương tác với các yếu tố khác tạo thành một cơ chế hoạt động. Đó là các yếu tố : nhu cầu, người mua người bán, cung cầu, cạnh tranh...

Nhu cầu là yếu tố cơ bản nhất của thị trường không có nhu cầu sẽ không có thị trường, chính vì thế mà người ta đã coi thị trường là tập hợp nhu cầu của người tiêu dùng về một loại hàng hoá nào đó. Sự phát triển cơ cấu và quy mô nhu cầu quyết định sự phát triển thị trường về chiều rộng và chiều sâu. Trong kinh tế thị